

POSTMODERN COĞRAFYALAR*

Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi

EDWARD W. SOJA, (1940-2015) doktorasını Syracuse Üniversitesi'nden almış, ilk araştırmalarını Kenya'da şehir planlaması üzerine yapmış ve sonrasında da uzun yıllar California Üniversitesi'nde şehir planlaması profesörü olarak görevini sürdürmüştür. Şehir planlaması, siyasi coğrafya ve kent teorisi alanlarında dünyanın sayılı araştırmacılarından biri olan Soja, başta Los Angeles olmak üzere kent mekânlarının ve toplumlarının postmodern eleştirel analizine odaklanmıştır. Soja mekânsal oluşumlar ve sosyal adalet konusunda önemli çalışmalar yapmış, 2015 yılında coğrafya alanının Nobel'i olarak da bilinen Vautrin Lud Ödülü'ne layık görülmüştür.

Edward Soja'nın başlıca eserleri şunlardır: *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places* (1996), *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions* (2000), *Seeking Spatial Justice* (2010), *My Los Angeles: From Urban Restructuring to Regional Urbanization* (2014).

*SEL YAYINCILIK / KENTSEL

*SEL YAYINCILIK

Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

<http://www.selyayincilik.com>
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:

Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 864

KENTSEL: 10
ISBN 978-975-570-873-7

POSTMODERN COĞRAFYALAR

Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi

Edward W. Soja

Türkçesi: Yunus Çetin

Özgün Adı:

Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory

© Edward W. Soja, 1989

© Verso (Imprint of New Left Books) aracılığıyla Sel Yayıncılık, 2015

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı

Dizi Editörü: Bilge Sancı

Editör: Barış Cezar

Yayına hazırlayan: Bülent Doğan

Kapak tasarımı ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: Haziran, 2017

Baskı ve Cilt: Yayılcık Matbaası

Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203

Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Edward W. Soja

POSTMODERN COĞRAFYALAR

Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi

Türkçesi: Yunus Çetin

İÇİNDEKİLER

Önsöz ve Sönsöz	7
1	
Tarih: Coğrafya: Modernite	19
2	
Mekânsallaştırmalar: Marksist Coğrafya ve Eleştirel Toplumsal Teori	63
3	
Sosyo-mekânsal Diyalektik	107
4	
Kentsel ve Bölgesel Tartışmalar: İlk Tur	129
5	
Yeniden İleri Sürme Girişimleri: Mekânsallaştırılmış Bir Ontolojiye Doğru	159
6	
Mekânsallaştırmalar: Giddens'çi Yaklaşımın Eleştirisi	185

7	Kentsel ve Bölgesel Yeniden Yapılanmanın Tarihsel Coğrafyası.....	211
8	Her Şeyin Bir Araya Geldiği Yer: Los Angeles	255
9	Los Angeles'ı Parçalarına Ayırmak: Postmodern Bir Coğrafyaya Doğru	295
	KAYNAKÇA.....	331
	DİZİN.....	343

Önsöz ve Sonsöz

Önsöz’le Sonsöz’ü birleştirmek, postmodern coğrafyalar üzerine yazılmış denemelerden oluşan bir kitabı sunmaya (ve noktalamaya) epey uygun bir tercih gibi geliyor. En başından itibaren bir niyetin, daha “yatay” ve farklı bağlantıların kurulabilmesi adına zamanın bildik kiplerini kurcalama ve doğrusal metnin olağan akışını sarsma niyetinin işaretini veriyor. Art arda sıralanarak gelişen anlatılara dayalı bir disiplin, okuru tarihsel biçimde düşünmeye koşulladığı için, metni bir harita gibi, zamansal değil de mekânsal bir mantıkla düğümlenen eşzamanlı ilişkiler ve anlamların bir coğrafyası olarak görmeyi zorlaştırmaktadır. Bense tarihsel anlatıyı mekânsallaştırmayı, *durée*’ye kalıcı bir eleştirel beşeri coğrafya eklemeyi amaçlıyorum.

Kitaptaki her deneme aynı merkezi temanın farklı bir veçhesini sunuyor: çağdaş toplumsal teori ve analizde eleştirel bir mekânsal perspektifin yeniden yerleştirilmesi. Zaman ve tarih, Batı Marksizminin ve eleştirel beşeri bilimlerin pratik ve teorik bilincinde en az yüz yıldır imtiyazlı bir konuma sahip olmuştur. Tarihin nasıl yapıldığını bilmek, özgürleştirici bilginin ve pratik siyasi bilincin öncelikli kaynağı, toplumsal yaşam ve pratiğin eleştirel yorumunun en önemli değişken taşıyıcısıydı. Ama belki de önemli sonuçları bizden gizleyen zamandan çok mekândır artık. En açıklayıcı taktiksel ve teorik dünyayı sunan edim de “tarihin yapımı”ndan ziyade “coğrafyanın yapımı” olabilir. Postmodern coğrafyaların üzerinde ısrarla durduğu önerme ve taahhüt budur.

Kitapta sunulan denemeler, özü itibarıyla tarihsel bir argümanın metin odaklı gelişimi olarak sırayla okunabilirler elbette. Ne var ki her denemenin merkezinde, katı tarihsel anlatıyı parçalarına ayırıp yeniden oluşturmaya; dilin zamansal hapisanesinden ve eleştirel teorinin esarete dayalı bildik tarihselciliğinden kurtularak,

mekânsal bir yorumbilgisine, yani açıklayıcı bir beşeri coğrafyanın sağladığı bilgilere yer açmaya yönelik bir çaba yer almaktadır. Dolayısıyla, eşzamanlılıkları teşhis etmek uğruna yeri geldikçe metnin akışından sık sık sapılmıştır. Zaman ve mekânın, tarih ve coğrafyanın, dönem ve bölgenin, ardışıklık ve eşzamanlılığın birleşimlerinin değerlendirilmesi konusunda eleştirel açıdan daha açıklayıcı yollar yaratan bu sapmalar, anlatıya asıl amaçtan sapmaksızın neredeyse her noktasından dahil olmayı olanaklı kılan yatay şablonlardır. Sonsöz parantezine alınan ve aynı zamanda sonsöz yerine geçen bu önsöz, buradaki bilinçli yeniden dengeleme çabasının oyunbaz işaretlelerinin ilkidir.

Tam da zamansal düzeni eğip bükerek kitaba başlamışken, Los Angeles'a dair serbest bir deneme mahiyetinde olan ve kendisinden önce gelenlerle hem bütünleşen hem de onları parçalara ayıran son bölüm, postmodern coğrafyalara yapılacak en iyi girizgâh olarak önerilebilir. "Los Angeles'ı Parçalara Ayırmak" tam anlamıyla postmodern bir peyzajın sorularla yüklü bir okuması, "öteki mekânları" ve gizli saklı coğrafi metinleri açığa çıkarma çabasıdır. Bu deneme, Jorge Luis Borges'in "Alef"i –yani, dünyada her yerin bir arada olduğu tek yeri, eşzamanlılığın ve paradoksun ancak ve ancak olduğandışı bir dille tarif edilebilecek sınırsız mekânını– göz kamaştırıcı bir şekilde görmesinden/konulandırmasından beslenmiştir. Borges'in gözlemleri, postmodern coğrafyaların yorumlanmasında karşılaşılabilecek kimi ikilemlere ışık tutar:

... Ve Alef'i gördüm. ... Bir yazar olarak çıkmazım da bu noktada başlıyor. Dil tümüyle bir simgeler dizgesidir, bu dizgenin o dili konuşanlar tarafından kullanılması ortak bir geçmişe dayanır. Ama eğer öyleyse, ben zihnimin bütün çabalarına rağmen tümünü kavrayamadığı sınırsız Alef'i sözcüklere nasıl çevirebilirim ... Yapmak istediğim şey gerçekten de olanaklıydı. Çünkü sonsuza kadar giden bir dizinin birimlerini sıralamak olanaksız. Ben bir tek dev saniye içinde hem fevkalade hem korkunç olan milyonlarca eylem gördüm; hiçbirisi de beni, hepsi mekânda aynı noktayı kapladıkları halde, birbirlerini gölgelememeleri, örtmemeleri kadar etkilemedi.

Gözlerimin yakaladığı şey eşzamanlıydı, fakat şimdi yazacaklarım zaman içinde sıralanacak, çünkü dil sıralayıcıdır.¹

Eleştirel coğrafi betimlemeler içeren, toplumsal yaşamın kuşatıcı ve siyasallaştırılmış mekânsallığını dile getirmeye yönelik her iddialı çaba, benzer bir dilsel çaresizliğe gebedir. Kişinin coğrafyalara baktığı vakit gördüğü şey katı biçimde eşzamanlıdır, ne var ki dil ardışık bir silsileyi zorunlu kılar: iki nesnenin (kelimelerin) tıpatıp aynı mekânı (sayfa üzerinde) kaplamalarını olanaksız kılan, olabilecek en mekânsal dünyevi kısıtlama tarafından sınırları çizilen, cümleye dayalı önermelerin çizgisel bir akışı. Yeniden dermekten, yaratıcı bir biçimde yan yana getirmekten, zamanın hâkimiyetine karşı mekânsalı öne sürmenin ve eklemenin farklı yollarını aramaktan başka elimizden bir şey gelmez. Nihayetinde, postmodern coğrafyaların yorumlaması olsa olsa bir başlangıç teşkil edebilir.

Deneysel nitelikteki son bölüm, günümüz Los Angeles'ının post-Fordist peyzajında sahnelenmekte olan kentsel yeniden yapılandırmanın siyasal iktisadını ana hatlarıyla çizen yoğun bir bölümle desteklenmiştir. Burada, ıslah etmeye yönelik mekânsal “çözümleri” temel alan, postmodern kültürel dokuya bağlı yeni “esnek” sermaye düzenini örneklemek adına daha somut bir bölgesel coğrafya sunulmuştur. Bu esaslı ve yüklü betimin sonrasında/öncesinde, kapitalist şehirlerdeki kentsel biçimlenmelerin gelişimi, kapitalist devlette görülen eşitsiz bölgesel gelişmenin değişken mozaiki ve mekâna dayalı uluslararası işbölümünün muhtelif yeniden düzenlemeleri analize tabi tutularak, kapitalizmin tarihsel coğrafyası daha geniş bir çerçeveye yerleştirilmiştir.

Metnin başka yerlerinde olduğu gibi burada da kapitalist gelişmenin mekânsal ve zamansal ritmine dair bir önkabul vardır: kapitalist toplumların son iki yüz yıldır başarılı bir şekilde ayakta kalmasının meydana getirdiği, dönemselliğin ve mekânsallaştırmanın makro perspektifte birleşimine dair bir önkabul. Yine aynı şekilde

1 Borges, Jorge Luis, “Alef”, çev. Fatma Akerson, *Alef* içinde, çev. Tomris Uyar - Fatih Özgüven - Fatma Akerson - Peral Bayaz Charum, İstanbul: İletişim, 2015. (ç.n.)

buradaki amaç, zamansal ardışıklıkla mekânsal eşzamanlılığın arasındaki zengin karşılıklı etkileşimden doğan eleştirel bakış açısının açılması ve keşfedilmesidir. Postmodern ve post-Fordist coğrafyalar, kapitalist gelişmenin birbirini izleyen devirleriyle bin bir farklı biçimde bağlantı kurabilecek bir dizi mekânsallığın en son ürünleridir. Ayrıca şehirlerin, bölgelerin, devletlerin ve dünya ekonomisinin tarihsel coğrafyalarını yorumlayabilecek açıklayıcı bir mekânsal ve zamansal alt-metin olarak “uzun dalga” teorisini de Ernest Mandel, Eric Hobsbawm, David Gordon gibi isimlerden uyarlıyorum.

Son üç denemenin daha ampirik bir yaklaşım sergileyen mekânsallaştırmaları, modern eleştirel toplumsal teori ve söylemin kapsamlı yeniden yapılandırmasıyla beliren başka postmodern coğrafyaların saptandığı ilk iki bölümde daha farklı biçimlerde ele alınmış ve açıklanmıştır. Michael Foucault, John Berger, Fredric Jameson, Ernest Mandel ve Henri Lefebvre’in fikirlerine başvurarak eleştirel toplumsal teorinin düşünsel tarihini mekân, zaman ve toplumsal varlığın yanı sıra coğrafya, tarih ve toplumun değişken diyalektiklerini kapsayacak şekilde yeniden yazarak geleneksel anlatıyı mekânsallaştırmayı denedim. İlk bölümde, mekânı konu edinen bir yorumbilgisinin ikincil konuma düşürülmesinin izleri, tarihselciliğin on dokuzuncu yüzyıla uzanan köklerine ve ardı sıra gelişen Batı Marksizmiyle eleştirel beşeri bilimlere dek sürülmektedir. Modernite deneyiminde ve modernitenin kavramsallaştırılmasında can alıcı değişimlerin vuku bulduğu bir dönemdir bu. Kapitalist şehirlerin ve bölgelerin makro-tarihsel coğrafyasına dalga dalga yayılan kriz-ürünü ritim, eleştirel teorik bilincin tarihinde de yansımaları bulur: böylece –yeniden yapılandırma ve modernizasyonun dört temel aşamasının ilkinin temsil eden– devrim çağından bu yana, kapitalizmin değişen siyasal iktisadını hemen hemen aynı yarım yüz yıllık bloklara ayrılmış evrelere bölen, iç içe geçmiş bir eleştirel düşünce “rejimleri” silsilesi sunar.

On dokuzuncu yüzyılın, odak noktasını büyük yankıları olacak 1848-51 olaylarının oluşturduğu orta devresi, rekabete dayalı sınıf kapitalizmin klasik çağıydı. Eleştirel düşüncenin izini ister Fransız

sosyalizminin, ister İngiliz siyasal iktisadının, istersek de Alman idealist felsefesinin perspektifinden sürelim; söz konusu dönemde tarihselcilik ve mekânsallık, özgürleştirici bilincin hemen hemen eşit konuma sahip iki kaynağıydı. Bu coğrafyaların yeniden biçimlendirilmesi Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da yeni yeni konumlanan burjuva devletleri için önemli bir amaç haline gelmeye başlamışken sını kapitalizmin özgül coğrafyasına karşı çıkmak ve onun mekânsal ve yerel yapılarına meydan okumak, bu dönemde ortaya çıkan radikal eleştirilerin ve bölgesel toplumsal hareketlerin çok önemli bir niteliğiydi. Ne var ki her durumda da açıkça mekânsal bir nitelik taşıyan (radikal veya liberal) eleştiriler, Paris Komünü'nün düşüşünü izleyen dönemde, zaman ve tarihin devrimci öznelğine dair daha baskın Avrupa-merkezci savlar tarafından gölgede bırakıldı.

Geriye dönüp incelendiğinde, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreği, bir yanda tarihselciliğin yükseldiği, öte yandaysa mekânın eleştirel toplumsal düşünce içerisinde kaybolduğu bir devir olarak görülebilir. Sosyalist eleştiri Marx'ın tarihsel materyalizmi etrafında mevkilenmişti. Comte'çu ve Yeni Kantçı etkiler ise toplumsal felsefeyi yeniden şekillendiriyor, kapitalizmin gelişmesini tarihsel (ve yalnızca tali anlamda coğrafi) bir süreç olarak yorumlamak isteyen yeni "beşeri bilimleri" olanaklı hale getiriyordu. Mekânsallaştırmanın önünü kesen tarihselciliğin bu yükselişi, kapitalizmin ikinci modernizasyonu ve bir imparatorluklar ve şirket oligopolleri çağının başlangıcıyla çakışmıştı. Günümüzde daha yeni ayırt edilip incelenmeye başlanan bu tarihselcilik, eleştirel toplumsal söylemin bir nesnesi olarak mekânı öylesine başarılı bir şekilde ketledi, değersizleştirdi ve depolitize etti ki, neredeyse bir asır boyunca özgürleştirici bir mekânsal pratiğin olasılığı bile mevzubahis olamadı.

Rus Devrimi'nden aşağı yukarı 1960'ların sonlarına kadar uzanan bir dönemi içeren kapitalizmin üçüncü modernizasyonu ve onu izleyen Fordizm ve bürokratik devlet yönetimi çağı boyunca, tarihin coğrafya karşısındaki teorik önceliği pek değişmedi. Foucault'nun daha sonra yapacağı tanımıyla, on dokuzuncu yüzyılın zaman ve tarih saplantısı, modern eleştirel düşünceye damgasını vurmaya

devam etti. İlk bölüm, Foucault'nun özet niteliğindeki gözlemiyle başlayıp yine onunla sona ermektedir: "Diyalektik olmayan; cansız, sabit ve hareketsiz addedilen mekândı. Buna karşılık yaşamın ta kendisi, bereketli, verimli ve diyalektik olansa zaman." Coğrafi tahayyülün küçük akarsuları, anaakım Marksizm-Leninizm ve pozitivist toplum bilimleri dışında akmayı sürdürse de, anlaşılmalrı güçtü ve etkileri çok sınırlı kaldı.

Ne var ki 1960'ların son yıllarında yaşanan krizlerin tetiklediği dördüncü modernizasyon ile birlikte, bu uzun soluklu modern eleştirel gelenek değışikliğe uğramaya başladı. Hem Batı Marksizmi hem de eleştirel beşeri bilimler, kenetlenmiş merkezizyetlerini kaybederek daha heterojen parçalara bölündüler. Yeni bir yüzyıl sonuna adım adım yaklaşılrken, günümüzün yeniden yapılandırılmış dünyasında filizlenen tehlikeler ve olanaklar üzerinde kontrol sağlamak için yeni başka akımlar kendi aralarında rekabet etmektedir. Postmodernite, postmodernizasyon ve postmodernizm gibi kelimeler, her ne kadar benzeşmez ve daha çok kötüleyici yananamlara gebe olan ihtilafli ve çetrefil terimler olsalar da, gerek yaşanan bu kültürel, siyasal ve teorik yeniden yapılanmanın, gerekse bu süreçle birçok yönden ilişkili olan mekânın yeniden ileri sürülmesine yapılan vurgunun en doğru tarifleri gibi görünmektedir.

Bir vakitler bu çok hızlı gelişen "post'a hücum"a kuşkuyla yaklaştığım için "Antipost" adında, yalnızca postmodernizmle değil, post-endüstriyalizmden postyapısalcılığa dek bir dizi "-izmle" de mücadele edecek bir dergi kurmayı düşünmüştüm. Başlıktaki tahhütten de anlaşılacağı üzere, postmodern yaftası ve onun eleştirel düşüncede ve maddi yaşamda yaşanabilecek çığır açıcı değışimleri açıkça muştulayan tınısı, artık daha çok içime sınıyor. İçinde bulunduğumuz dönemi, kendilerini postmodernist olarak tanımlayan (fakat aslında anti-modernist demenin daha yakışık alacağı) kimi isimlerin ilan ettiği gibi, tüm ilerici Aydınlanma sonrası düşünceden bütünüyle koparak onun yerini alan bir dönem olarak görmüyorum. Modernitenin baştan aşağı yeniden yapılandırıldığı bir dönemden geçtiğimize inanıyorum daha çok. Postmodern akımla-

rın sergilediği genelgeçer yeni muhafazakârlığa ve anlaşılmaz kılıcı tuhaflıklara karşı günümüz solunun takındığı kuşku dolu husumeti de anlamıyor değilim. Ne var ki, postmodernizmi hepten gerici addedecek olursak sayısız fırsatı elimizden kaçıracağımıza da bir o kadar eminim.

Bana göre postmodern solun önündeki en büyük politik görev, kapitalizmin sürmekte olan –çarpıcı ve çoğu zaman de çetrefil nitelikteki– dördüncü modernizasyonunu evvela teşhis etmek, sonra da güçlü bir şekilde yorumlamaktır. Bu kapsamlı yeniden yapılandırmanın, salt modern Marksizmin ve radikal beşeri bilimlerin geleneksel aygıt ve kavrayışlarıyla pratik ve siyasi açıdan anlaşılamayacağı gitgide netleşmektedir. Vaktiyle modern solda saf tutan birçok ismin alelacele yaptıkları gibi, söz konusu aygıt ve kavrayışları elden çıkarmaya lüzum yoktur. Kendisi de daha esnek ve uyurlanabilir bir şekilde yeniden yapılandırılan çağdaş kapitalizmle baş etmek adına, bu aygıt ve kavrayışlar da daha esnek ve uyurlanabilir bir hale getirilmelidir. Sözelimi Reaganizm ve Thatcherizm gibi gerici postmodern siyasetlere, direniş ve gizemsizleştirmeye dayalı bilgiyle donanmış bir postmodern siyasetle doğrudan doğruya karşı konulmalıdır. Sınıf sömürsünün, ırk ve toplumsal cinsiyet tahakkümünün, kültürel ve bireysel dışlanmanın ve çevresel bozulmanın yeniden yapılandırılmış araçlarını, günümüzde yeni ve farklı yollarla temsil edip gizleyen aldatıcı ideolojik perdeleri kaldırabilecek bir karşı çıkış olmalıdır bu. Postmodernitenin tehlikeleri ve fırsatlarına dair tartışmalardan vazgeçilmemeli, aksine bu tartışmalar bir araya getirilmelidir; çünkü tehlikede olan, hem tarih hem de coğrafya yapma kabiliyetidir.

Burada radikal bir postmodern politik program oluşturmayı öneriyor değilim. Buna karşılık, sonunda nasıl şekillenirse şekillensin, yürüttüğüm projenin en başından itibaren sürekli olarak mekânsallaştırıldığından emin olmak istiyorum. Önemli hususların mekân aracılığıyla bizden nasıl gizlendiğini, toplumsal yaşamın sözde masum mekânsallığında iktidar ve disiplin ilişkilerinin ne şekilde işlenmiş olduğunu, beşeri coğrafyaların çıkar politikası ve ide-

olojiye nasıl battığını her an aklımızda tutmalıyız. Dolayısıyla bu dokuz denemenin her biri, bir mekânsallaştırma teşebbüsü ya da yeni bir eleştirel beşeri coğrafya oluşturmak adına düşünülen bir derkenar gibi görünebilir; çağdaş politik ve teorik değişimlere göre hizalanmış bir tarihsel ve coğrafi materyalizm olarak okunabilir.

Tarihselciliği –basit bir tarih karşıtlığına düşmeksizin– doğrudan doğruya eleştirmek, eleştirel düşüncenin ve politik eylemin mekânsallaştırılmasına yönelik atılması gereken önemli bir adımdır. İlk dört deneme, Batı Marksizmi ile Modern Coğrafya disiplinleri ve söylemlerinin giderek gelişen karşılaşmalarını katederek, eleştirel toplumsal teoride mekânın bastırılmasının ve sonra yeniden ileri sürülmesinin izini sürmek adına, tarihselciliğin azametli örgüsünü ters yüz etmektedir. Gerek bu karşılaşmanın sonunda ortaya çıkan ve açıkça Marksist bir nitelik gösteren coğrafya, gerekse sonraki teorik tartışmaları güçlü bir biçimde şekillendiren Fransız Marksizmleri üzerinde etraflıca durulmuştur. Çünkü bunlar, mekânın sahidinden “önem taşıdığı”, beşeri coğrafyanın tarihsel tahayyül içerisinde topyekûn yitmediği eleştirel bir söylemi, neredeyse kendi başlarına ayakta tutmuşlardır.

3. ve 4. bölümlerde, toplumsal ve mekânsal diyalektiğin, kentsel olanın teorik özelliğinin ve kapitalizmin varlığını sürdürmesinde coğrafi eşitsiz gelişimin hayati rolleri üzerine daha önce yazdıklarım dönmüş bakıyorum. Bu üç tema, temel Marksist kavramları ve analiz yöntemlerini kullanarak, eleştirel toplumsal teoride mekânın yeniden ileri sürülmesi adına önemli birer sıçrama tahtası sağlamıştır. Tek başına ele alındıklarındaysa bu bölümler pek ikna edici bulunmayabilir; çünkü az çok geleneksel bir Marksizmin kullandığı retorik dil aracılığıyla ifade bulan, hemen hemen tamamıyla mantığa başvuran bir ikna yöntemine ve iddialı teorik argümanlara dayanmaktadır. Son üç bölüm bu argümanlara daha ampirik ve açıklayıcı bir temel sağlamaya çalışırken, ilk ikisi aynı argümanların tarihsel köklerine ve gelişimine açıklama getirmektedir. Ne var ki 5. ve 6. bölümlerde, teorik tartışmalardan uzaklaşıp ontolojinin daha soyut düzlemine geçerek “geride kalan bağlantılara” eğilen destekle-

yici ve örnekleyici bir başka yola sapıyorum. Kitabın orta kısmında yer alan bu bölümler, birçok bakımdan bu deneme toplamının ana eksenini oluşturmaktadır. Farklı bir girizgâh yapmak için okumaya bu kısımdan da başlanabilir.

Mekânın yeniden ileri sürülmesi ve postmodern coğrafyaların yorumlanması, somut toplumsal araştırmalarda ve malumata dayalı politik uygulamalarda mekânsal yönetime daha fazla dikkat çekmek adına yapılmış bir çağrıya yanıt veren ampirik bir incelemenin odağı değildir yalnızca. Mekânın yeniden ileri sürülmesi, coğrafyayı teorik açıdan tarih kadar önemliymiş gibi gösteren yüzeysel bir dilsel mekânsallaştırma, toplumsal teorinin basit bir şekilde ve eğretilemeli olarak yeniden düzenlenmesi de değildir. Mekânı ciddiyetle ele almak, ontoloji dahil soyutlamanın her boyutunda eleştirel düşüncenin ve çözümlemenin çok daha esaslı bir biçimde parçalarına ayrılıp yeniden birleştirilmesini gerektirir. Belki de özellikle ontoloji boyutunda gereklidir bu; çünkü tarihselciliğin mekânsallaştırmayı ortadan kaldıran tahrifleri, en sağlam köklerini varoluşsal tartışmanın işte bu temel boyutunda salmıştır.

5. bölüm yeni bir mekânsal perspektif kazanmış Nicos Poulantzas'ın, Batı Marksizm tarihini belirleyen mekân ve zamana dair yanılsamalar üzerine –Lefebvre'i ve Foucault'yu anımsatacak şekilde– yaptığı kimi gözlemlerle ontolojik bir yapı sökümü başlatır. Poulantzas'ın devlet ve toplumun mekânsal “matrisini” üretim ilişkilerinin hem önkoşulu hem de tecessümü olarak, sadece “temsili” bir biçimden ziyade “asli bir maddi çerçeve” biçiminde kavramsallaştırması bilhassa önemlidir. İki süreğen yanılsamanın, Batı'da geçerli mekân görme biçimlerini ve mekânsallığı eşzamanlı (yine o kelime) şekilde hem bir toplumsal ürün (ya da sonuç) hem de toplumsal yaşamda biçimlendirici bir güç (ya da araç) olarak gören üçüncü bir yorumlayıcı coğrafyanın eleştirel incelemesine set çekecek kadar boyunduruk altına aldığını –gerek toplumsal-mekânsal diyalektik için gerekse tarihsel-coğrafi bir materyalizm için hayati bir kavrayış– ileri sürmek adına, bu gözlemleri daha da ileri taşıdım.